

УДК 316.42:316.77(045)

**ФОРМУВАННЯ
СВОБОДИ САМОВИРАЖЕННЯ ІНДИВІДА
У ПРАЦЯХ Е. ТОФФЛЕРА****THE FORMATION OF FREEDOM
OF INDIVIDUAL SELF-EXPRESSION
IN THE WORKS OF E. TOFFLER****Богданова Н. Г.,**

доктор філософських наук, професор
кафедри охорони праці та екологічної безпеки,
Навчально-науковий професійно-педагогічний
інститут Української інженерно-педагогічної
академії (Слов'янськ, Україна), e-mail:
bogdanovang@ukr.net

Bogdanova N. G.,

doctor of Philosophical Sciences, Professor
of the Department of labour protection and
ecological safety, Educational Scientific Professional
Pedagogical Institute of Ukrainian Engineering
Pedagogical Academy (Slavyansk, Ukraine), e-mail:
bogdanovang@ukr.net

Досліджено формування свободи самовираження індивіда у працях Е. Тоффлера. Метою статті є дослідження формування свободи індивіда у працях Е. Тоффлера для аналізу формування соціального типу особистості інформаційного суспільства. Методологічним інструментарієм дослідження є основи наукового аналізу, зокрема: діалектичний, порівняльний та інші методи. У підсумку зазначено, що Е. Тоффлер виділив декілька хвиль розвитку людства. Третя хвиля – це, переважно, молоді менеджери середнього рівня, які прагнуть більш змістовної праці, більшої самостійності і відповідальності. Вони докорінно відрізняються від працівників Другої хвилі, яким були притаманні слухняність і точне дотримання наказу. Завданням у подальших дослідженнях цієї актуальної теми є дослідження проблеми моделі успіху та адаптації особистості до нових ринкових і демократичних реалій в сучасній Україні.

Ключові слова: індивід, свобода, самовираження, соціальний тип особистості, соціальний характер, людина, пристосування, поведінка, потенціал, інформаційне суспільство.

The article investigates the formation of freedom of individual self-expression in the works of E. Toffler. The purpose of the article is to study the formation of freedom of individual self-expression in the works of E. Toffler to analyze the formation of the social type of personality of the information society. The methodological tools of the research are the basis of scientific analysis, in particular: dialectical, comparative and other methods. As a result, it is noted that E. Toffler identified several waves of human development. The third wave is mainly young managers of the middle level, who seek more meaningful work, greater autonomy and responsibility. They are radically different from the workers of the Second Wave, which were characterized by obedience and strict observance of the order. The task of further research on this topical topic is to study the problem of the model of success and adaptation of the individual to new market and democratic realities in modern Ukraine.

Keywords: individual, freedom, self-expression, social type of personality, social character, person, adaptation, behavior, potential, information society.

Становлення нового, «інформаційного суспільства» супроводжується глибокими перетвореннями у виробничій системі, яка відповідним чином вплине на особистість і на формування її соціального характеру. Відбуваються зміни в «соціальному характері» людини інформаційного суспільства. Соціально-економічні чинники постіндустріального суспільства спонукають людей до більшої самостійності у прийнятті рішень, вимагають від них творчої самовіддачі, оригінальних, нестандартних підходів. В сучасний період набуває поширення вислів: «Той, хто володіє

знаннями та інформацією, володіє світом». За висловом американських кібернетиків Дж. Мартіна та Дж. Пентона, – це той феномен, який володіє простором і часом. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. людство увійшло в нову епоху, яка принципово змінила життя людей – епоху, що супроводжується інформаційною революцією. Сьогодні всім зрозуміле перевантаження інформаційної складової діяльності людей над всіма іншими її формами і компонентами [1]. «Людина ХХІ ст. живе у світі науково-технічних революцій, що відбуваються у галузі комп'ютерних технологій, біофізиці, геноміці, молекулярної біології тощо.

Процеси становлення інформаційного суспільства (кінець ХХ – початку ХХІ ст.) формують нове соціокультурне середовище, яке суттєво впливає на діяльність і спілкування людини в суспільстві, основним капіталом, способом виробництва і ресурсом якого стає інформація» [2].

До проблеми самовираження та самореалізації особистості зверталася ціла плеяда вітчизняних і зарубіжних учених, які, представляючи різні галузі знання та осмислюючи цю тематику у межах дослідницького поля власної науки. Зокрема, наукові ідеї вчених про формування і розвиток особистості, (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай, С. Максименко), розвиток і саморозвиток особистості (К. Абульханова-Славська, Г. Балл, Л. Виготський, С. Гончаренко, С. Рубенштейн), формування особистості (І. Бех, А. Бойко, В. Євдокімов, М. Євтух, Б. Коротяєв, С. Сисоєва). Фундаментальні положення антропологічного підходу до феномену самореалізації людини (В. Андрущенко, В. Асмус, І. Бичко, Л. Коган, О. Лосєв, А. Маслоу, В. Муляр та ін.).

Не менш важливими є ідеї представників гуманістичної психології про самореалізацію як одну з найвищих потреб людини (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл та інші); концепція екзистенціальних цінностей як цінностей існування людини (Ф. Василюк, Е. Гессерль, М. Каган, А. Маслоу та ін.); філософські, психологічні і педагогічні концепції творчості, що розкривають взаємообумовленість творчості і самореалізації особистості (М. Бердяєв, І. Бех, О. Леонтьєв, С. Сисоєва та інші).

Методологічними засадами дослідження на філософському рівні є фундаментальні положення антропологічного підходу до феномену самореалізації людини (В. Андрущенко, В. Асмус, І. Бичко, Л. Коган, О. Лосєв, А. Маслоу, В. Муляр та ін.).

При цьому залишається теоретично не проаналізовано формування свободи самовираження індивіда у працях Е. Тоффлера для дослідження формування соціального типу особистості інформаційного суспільства.

Таким чином, метою статті є дослідження формування свободи індивіда у працях Е. Тоффлера для аналізу формування соціального типу особистості інформаційного суспільства.

Поняття «інформаційне суспільство» було детально описано у відомих роботах Е. Тоффлера [3] і Д. Белла [4], як те, що «відображає структурні перетворення у сфері світового виробництва, – це

збільшення орієнтації прогресивних регіональних економік на роботу з нематеріальними товарами» [5].

З розвитком інформаційного суспільства формується потреба у людині «нового типу». Індивід, який вже не орієнтується на цінності минулого часу: відданості певній компанії, постійному місцю у певній бюрократичній, або ж виробничій структурі, надійності та захищеності соціальної та громадянської позиції. Натомість приходить потреба самопрограмування, уміння перенавчатися й пристосовуватися до умов, які постійно змінюються, здатність знаходити собі місце у все нових і нових проектах, спираючись не на зв'язки і позиції у корпоративній бюрократії, а на особисті мережеві контакти. Володіння капіталом стає недостатнім для утримування важелів влади.

Натомість особливої ваги набуває компетентність власних якостей: уміння вирішувати проблеми, здатність працювати в команді, адаптивність, уміння вчитися впродовж життя, спілкуватись тощо.

В основі диференціації членів суспільства на соціальні типи лежать соціальні практики, формування яких обумовлюється суспільством через систему цінностей, що культивуються соціокультурною сферою суспільства, ціннісних орієнтацій та установок, характерних для членів даного суспільства. Дослідження цього обумовлювання дозволяють простежити еволюцію наукової рефлексії про уявлення, що пов'язані з певним типом поведінки, і вимоги (соціальні зобов'язання), які суспільство пред'являє до кожного з типів.

У процесі дослідження поведінки індивіда вчені звернули увагу на той факт, що всіх членів суспільства можна розділити на кілька підгруп (або типів) у відповідності з тими соціальними практиками, які вони використовують. З іншої сторони, кожне суспільство зацікавлене в певному типі особистості, який щонайкраще відповідає йому, й тому висуває свої вимоги до формування соціального типу особистості.

Соціальний тип особистості – продукт складного переплетення історико-культурних і соціально-економічних умов життєдіяльності людей.

Е. Тоффлер, виходячи з передумови, що людство вступає у «третю хвилю» розвитку, прогнозував, що на зміну попередній жорсткій регламентації діяльності людини, характерній для економіки «другої хвилі», має прийти і сформуватися вимога щодо свободи самовираження індивіда. Він посилається на тенденцію, зафіксовану Д. Янкеловичем, керівником відомої американської фірми з вивчення суспільної думки «Янкелович, Скеллі ендВайт», згідно з якою 17% від усієї робочої сили вже поділяють нові цінності, принесені Третьою хвилею. Це, переважно, молоді менеджери середнього рівня, які прагнуть більш змістовної праці, більшої самостійності і відповідальності. Вони докорінним чином відрізняються від працівників Другої хвилі, оскільки їх вирізняє не слухняність і точне дотримання наказу, а пошук сенсу того, що вони роблять, їх привабливою свободою дій, вони вважають, що їхня праця має бути соціально відповідальною [3, с. 299–301]. Відповідно, у людини зростають прагнення до самовизначення,

індивідуальної значущості, творчої свободи і відповідальності. Водночас, корпорації нового типу теж зацікавлені у вільних і відповідальних працівниках. Вони вишукують їх, прагнуть знайти нові форми заохочення для них, оскільки додаткові гроші втрачають роль вирішального стимулу до праці.

Зрештою, Тоффлер робить висновок: «Навіть якщо наші припущення правильні лише частково, то й тоді завтра індивідууми відрізнятимуться один від одного набагато виразніше, ніж це має місце сьогодні. Більшість з них, мабуть, дорослішатимуть раніше, демонструючи почуття відповідальності в ранньому віці, стаючи пристосованішими і проявляючи риси великої індивідуальності. Мабуть, вони більше, ніж їхні батьки, ставитимуть під сумнів авторитети. Вони бажатимуть грошей і працюватимуть заради них – але, за винятком умов їхньої крайньої нестачі, вони чинитимуть опір праці тільки заради грошей» [3, с. 306].

На думку Е. Тоффлера, всі ці різноманітні тенденції формують новий соціальний характер, але такий, який не є одноманітним, що був властивий більшості населення індустріальних країн у попередній період. Відповідно до мінливого світу реалій «мозаїчної культури», диверсифікованої системи цінностей, соціальний характер теж набуває рис різноманітності.

Як зазначав Е. Тоффлер, «замість того, щоб бути відсланими до набору послідовних ідентичностей, серед котрих мусимо вибирати, ми вимагаємо об'єднати їх до купи в одну: конфігуративне або модулятивне «Я» [3, с. 304]». Тобто, новий соціальний характер формуватиметься як набір різноманітних індивідуальностей. Але це означатиме, що індивідуальні інтенційні акти (свобода, духовність, відповідальність) не так явно контрастуватимуть із соціально санкціонованою поведінкою, оскільки остання вже не є однотипною. Зрештою, це означатиме, що «творча адаптація» людини до плінного, мінливого соціального порядку може згодом реалізуватися і що вона є не лише абстрактним побажанням.

Пізніше, у праці «Зміщення влади» (1990 р.), Тоффлер вказує на кілька чинників, які сприяють формуванню свободи самовираження. Це, передусім, народження надсимволічної економіки, де знання є «ключем до економічного зростання ХХІ століття».

На його думку, «нова економіка жодної секунди не втримається без людського контакту: уяви, інтуїції, турботи, співчуття, психологічної чуйності та інших якостей, котрі ми досі ототожнюємо з людьми, а не з машинами» [6, с. 353]. Особливе значення має той факт, що ключовими фігурами інформаційного суспільства є працівники, чия трудова діяльність пов'язана з інформацією. Така праця вимагає інших здібностей, ніж попередня. Вона є більш індивідуалістичною, більш творчою, вимагає постійної гнучкості. Змінюється і загальне ставлення людини до праці. Якщо від попереднього працівника вимагалось сліпе підкорення наказам, то від нового очікуються креативність, нестандартні рішення, свобода дії. У цілому, оскільки така трудова

діяльність має більш індивідуальний характер, то проблема саморозвитку постає як нагальне завдання. Отже, нова економіка, що відзначається зростаючою диверсифікацією і застосуванням інформаційних технологій, потребує розвинутих людських якостей: здатності продукувати нові ідеї, швидко пристосовуватися до зміни обставин, мати розвинену уяву, інтуїцію, бути комунікабельним тощо.

Таким чином, з появою інформаційного суспільства проблема самореалізації (або інакше – формування відповідної складової «нової людини») постала як конкретне завдання у процесі створення нового типу суспільства, тобто і як процес, що відтворює «людський капітал» для виробництва, і як основне багатство цього суспільства.

Прихильники теорії інформаційного суспільства пишуть про появу своєрідного «нового класу», «нової людини», або нових «ключових фігур» цього суспільства.

Соціальний характер майбутньої людини не є однозначним, навпаки, – він набуває різної конфігурації, або, як зауважує Е. Тоффлер, маємо появу такого «Я», яке складається з багатьох «модулів». Така різноманітність сприятиме тому, що саме різні таланти і здібності людей стануть потрібні суспільству, отже, це має сприяти самореалізації особисті. Більше того, від такої самореалізації вирає і суспільство, оскільки воно дедалі більше орієнтується на інновації і застосування творчих знахідок окремого індивіда.

«Фактично відбулися зміни в «соціальному характері» людини інформаційного суспільства. Становлення нового, «інформаційного суспільства» супроводжується глибокими перетвореннями у виробничій системі, яка відповідним чином вплине на особистість і на формування її соціального характеру. Соціально-економічні чинники постіндустріального суспільства спонукають людей до більшої самостійності у прийнятті рішень, вимагають від них творчої самовіддачі, оригінальних, нестандартних підходів» [7, с. 202–203].

«Комунікаційна» й «інформаційна» революції надають людям могутні засоби для активізації інтелектуальної діяльності, творчого мислення, інтуїції тощо. Збільшуються їхні можливості творчого самовираження, формування свого самобутнього «я». Як зазначав Е. Тоффлер, «в жодній із цивілізацій, котрі існували коли-небудь раніше, ми не мали для цього таких могутніх засобів. У зростаючій мірі ми опановуємо технологію свідомості» [3, с. 305].

Таким чином, з одного боку, майбутня виробнича система потребує дедалі більш індивідуалізованих працівників, а з іншого – людина одержує могутні технічні засоби для формування складного, непересічного самообразу особистості, відповідно до своєї власної унікальності. Тобто самовияв, самореалізація і самоактуалізація стануть не лише бажаними, а й соціально-санкціонованими. Або інакше: проблема суміщення індивідуально мотивованої дії і соціально зумовленої поведінки не є такою вже нерозв'язною, отже, можна сподіватися на те, що «творча адаптація» індивіда стане основою *modusvivendi* людського буття.

Підсумовуючи дослідження формування свободи самовираження індивіда у працях Е. Тоффлера для аналізу формування соціального типу особистості інформаційного суспільства, необхідно зазначити, що вчений виділив декілька хвиль розвитку людства. Третя хвиля – це, переважно, молоді менеджери середнього рівня, які прагнуть більш змістовної праці, більшої самостійності і відповідальності. Вони докорінно відрізняються від працівників Другої хвилі, яким були притаманні слухняність і точне дотримання наказу.

Варіант розгляду свободи самовираження індивіда у працях Е. Тоффлера, запропонований у статті не вичерпує всіх аспектів аналізу даної проблеми. Завданням у подальших дослідженнях цієї актуальної теми є дослідження проблем: моделі успіху та адаптації особистості до нових ринкових і демократичних реалій в сучасній Україні; інформаційного розвитку особистості в період становлення інформаційного суспільства; місце і роль людини у світі глобалізації та інформаційної революції; глобалізаційна зміна ціннісних пріоритетів в культурі та інші.

Список використаних джерел

1. Нечитайло, ВМ., 1996. 'Інформаційне суспільство: критичний аналіз космополітичних концепцій майбутнього людства: автореф. дис. д-ра філософ. наук: 09.00.03', *НАН України; Інститут філософії*, К., 46 с.
2. Андрущенко, В., Кивлюк, О., Скубашевська, О., 2017. 'Інформаційний вимір сучасної освіти', К.: «МП Леся», 596 с.
3. Тоффлер, Е., 1996. 'Третя хвиля', *Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія: Навч. Посібник*, К.: Либідь, с.299–306.
4. Белл, Д., 2004. 'Грядущее постиндустриальное общество', пер. с англ. В. Иноземцева, М.: Академия, 788 с.
5. Гиденс, Э. 'Социальные изменения в современном мире. Глобализация социальной жизни', *Интернет библиотека «полка Букмистра»*. [online] Доступно: http://society.polbu.ru/giddens_sociology/ch151_i.html
6. Тоффлер, Е., 2003. 'Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила', Пер. Наталія Валеріївна Бордюкова; Вступ. слово Іван Захарович Цехмістро, Харків: Акта, 685 с.
7. Андрущенко, В., Джура, О., Богданова, Н., 2017. 'Культура життєтворчості особистості і освіта', К.: «МП Леся», 228 с.

References

1. Nechytajlo, VM., 1996. 'Informacijne suspil'stvo: krytychnyj analiz kosmopolitychnyh koncepcij majbutn'ogo ljudstva: avtoref. dys. d-ra filosof. nauk: 09.00.03 (Information Society: A Critical Analysis of the Cosmopolitan Concepts of the Future of Humanity: Authors. dis Dr. philosopher Sciences: 09.00.03)', *NAN Ukrainy; Instytut filosofii*, K., 46 s.
2. Andrushhenko, V., Kyvljuk, O., Skubashevs'ka, O., 2017. 'Informacijnyj vymir suchasnoi osvity (Information dimension of modern education)', K.: «MP Lesja», 596 s.
3. Toffler, E., 1996. 'Tretja hvylja (Third wave)', *Suchasna zarubizhna social'na filosofija. Hrestomatija: Navch. Posibnyk*, K.: Lybid', s.299–306.
4. Bell, D., 2004. 'Grjadushhee postindustrial'noe obshchestvo (The coming post-industrial society)', per. s angl. V. Inozemceva, M.: Akademiya, 788 s.
5. Gidens, Je. 'Social'nye izmenenija v sovremennom mire. Globalizacija social'noj zhizni (Social changes in the modern world. Globalization of social life)', *Internet biblioteka «polka Bukinista»*. [online] Dostupno: http://society.polbu.ru/giddens_sociology/ch151_i.html
6. Toffler, E., 2003. 'Nova paradygma vlady. Znannja, bagatstvo j syla (New Power Paradigm. Knowledge, wealth and power)', Per. Natalija Valerii'vna Bordukova; Vstup. slovo Ivan Zaharovych Cehmistro, Harkiv: Akta, 685 s.
7. Andrushhenko, V., Dzhura, O., Bogdanova, N., 2017. 'Kul'tura zhyttjetvorčnosti osobystosti i osvita (The culture of personality life-formation and education)', K.: «MP Lesja», 228 s.